

čuva duh slovenstva od pogubnog uticaja "tudinštine", odnosno Zapada. Kako su se opština i zadruga, kao tradicionalne društveno-ekonomske institucije slovenskog sveta, već bile raspale naprednjaci su smatrali da narodna država treba da preuzme funkciju organizacije društvenog rada i distribuciju nacionalnog dohotka i tako sačuva opštinski i zadružni princip kolektivne svojine, solidarnosti i socijalne jednakosti, političke ravnopravnosti, pa čak i umnog egalitarizma. Tako bi se očuvalo i narodno jedinstvo, jer bi se onemogućila klasna diferencijacija društva. Socijalna jednakost i nacionalno jedinstvo su dva osnovna elementa kolektivističke ideologije narodne države, zaključuje dr Perović.

Ideja narodne države nije završila svoje istorijsko trajanje u XIX veku. Ona je i fenomen XX veka. Kroz ideologiju "narodne demokratije" ona je bila revitalizovana i osavremenjena. Njena politička suština izražena je kroz formulu "nacionalnog puta u socijalizam" i u spoju "klasnog i nacionalnog pitanja".

Mnogi elementi ideologije narodne države prepoznatljivi su i u savremenim političkim zbivanjima u Istočnoj Evropi, posebno na prostoru bivše jugoslovenske države. Rečju, radi se o fenomenu dugog trajanja, koji je umnogome odredio društveni i politički razvoj Srbije u XIX i XX veku, sve do današnjeg dana.

Dr Marija OBRADOVIĆ

Marija Obradović – "Narodna demokratija" u Jugoslaviji 1945-1952, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 1995.

Knjiga Marije Obradović predstavlja. Za štampu priređenu, njenu uspešno odbranenu doktorsku disertaciju. Temeljna redakcija oslobodila je rukopis disertacije elemenata školskog rada i dala mu, i po sadržaju i po formi, karakter zrele i originalne naučne studije. Impresivno je kako je jedan mlad naučni radnik, na početku svoje karijere, uspeo da ovlada problematikom ostvarivanja jednog društvenog projekta, odnosno istorijskom materijom kojoj je već po samoj njenoj prirodi imanentna surova složenost.

Naučni problem koji je imala da savlada Marija Obradović zahtevao je i izvesnu hrabrost (njena disertacija je napisana pre početka ovog rata). Ne samo iz razloga političke naravi, već, pre svega, zbog neophodnosti interdisciplinarnosti, raznolikosti metoda i komparativnosti, koje je u analizi trebalo primenjivati. Problemu "narodne demokratije" i "narodne države" nije se moglo pristupiti bez dobre teorijske spreme. U tom pogledu, Obradovićeva je, kao politikolog, bila u prednosti. Ali, proučavanje "narodne demokratije" i "narodne države", koje je ona precizno ograničila i prostorno i vremenski, zahtevalo je i velika istoriograf-

ska istraživanja. U njih je Obradovićeva imala da uloži ogroman trud. Rezultate ovih istraživanja ona nije koristila samo kao ilustracije za ili protiv teorije, već je na temelju njih nastojala da vrši analizu i izvodi teorijski validne zaključke.

Kao ideološka projekcija, ideja "narodne demokratije" ima svoje duboke istorijske korene, koji se ne mogu tražiti samo na tlu Istočne Evrope. Na tom prostoru ta je ideja samo inkarnirana u "narodnoj državi", koja je specifičan odgovor na ista pitanja koja su postavljana u Zapadnoj Evropi posle političkih revolucija i, naročito, posle industrijske revolucije. "Narodna država" je rezultat zaostajanja, pre svega, Rusije za zemljama Zapadne Evrope, koje se nastojalo kompenzirati izgrađivanjem instrumentarija (vodeća uloga elite u stvaranju revolucionarne ideologije i organizacije) za ostvarivanje vlasti kao glavne poluge nekapitalističkog puta razvoja, odnosno sustizanja Zapadne Evrope ("zaostalost kao prednost"). Sa Oktobarskom revolucijom, ova ideološka projekcija postaje stvarnost. U Sovjetskom Savezu oblikuje se društveni model sa pretenzijom da postane univerzalan.

Posle Drugog svetskog rata taj se model proteže na zemlje Istočne Evrope. Tre-

ba, naravno, razlikovati zemlje u kojima je on nametnut snagom sovjetskog oružja od zemalja u kojima je uspostavljen kao rezultat oslobodilačkog rata i revolucije. Ta je distinkcija značajna zbog pitanja fundamentalne važnosti: zašto je tip revolucije, koja je kao rezultat dala režim "narodne demokratije", odnosno utemeljila model državnog socijalizma, uspeo na Istoku a ne na Zapadu, to jest – u agrarnim a ne u visokorazvijenim industrijskim zemljama.

Svoja proučavanja Marija Obradović započela je znatno pre sloma državnog socijalizma, odnosno modela "narodne demokratije" i "narodne države". Njena analiza ograničena je na Jugoslaviju, i to u najrigidnijem razdoblju sistema: od 1945. do početka 50-ih godina. Temeljnim empirijskim istraživanjima, čije je rezultate učinila i grafički preglednim, Obradovićeva je na primeru jedne konkretne zemlje, Jugoslavije, potvrdila da su karakteristike "narodne demokratije" i "narodne države" opšte. Ne radi se, dakle, samo o jednom režimu već o društvenom modelu, koji je u Sovjetskom Savezu funkcionisao više od sedam, a u zemljama Istočne Evrope gotovo pet decenija, i koji je postao uzor-model za zemlje Trećeg sveta.

I pre agonične krize i sloma modela državnog socijalizma, njegova analiza iznutra, koju je izvršila Marija Obradović, vodila je zaključku da je takav istorijski ishod neminovan. Posmatrajući model kroz odnos normativnog i stvarnog, ona je ubedljivo dokazala da se ne radi o raskoraku između ova dva nivoa, već da je na delu ostvareni projekt. Nije, dakle, u pitanju rdava primena sistema i njegove deformacije u praksi, što je često podvravano kritici i, u nedostatku stvarne kompeticije, menjani samo izvršioци normativnog, ali je konstrukcija sistema ostajala jednako nepromenjena i čvrsta. U pitanju je *genetska greška*, koje, čak, istorijski akteri nisu morali biti svesni, a što istorija, za razliku od teorije, čini mnogo reljefnijim. Tu se, međutim, otvaraju mnoga pitanja, koja Obradovićeva nastoji da registruje. Doduše, zbog ograničenosti razdoblja na koje se koncentrisala, ona to čini više usput.

Zašto sistem koji je Marija Obradović, polazeći od vladajućeg oblika svojine i monopola vladavine jedne partije, opisala kao kolektivistički i totalitaran – u Jugoslaviji ne nailazi na otpor? Sve zemlje Istočne Evrope (Poljska, Mađarska, Istočna Nemačka, Čehoslovačka), u kojima je sistem uspostavljen silom oružja sovjetske države, koja je postala i jedna od velesila – prolaze kroz teške i krvave konvulzije upravo sredinom 50-ih godina. Tadašnje zvanične jugoslovenske ocene dosta tačno dijagnosticiraju uzroke tih konvulzija: etatizam, birokratizam, dirigovana privreda, represija. Koliki je uticaj tih kriza na ublažavanje sistema u Jugoslaviji, koja je, bez obzira na sukob sa Sovjetskim Savezom 1948. godine, sve do 50-ih godina nastojala da pruži dokaze o svojoj pravovernosti? Zašto se kritika sistema svodila, pretežno, na upozorenja Partiji, kao kičmi sistema, da se fetišiziranjem robne proizvodnje udaljava od izvornih načela svoje ideologije? Zašto su, najzad, svi pokušaji ekonomskih reformi, u Jugoslaviji jednako kao i u istočnoevropskim zemljama, završeni neuspešno?

Proučavanja Marije Obradović potvrđuju da državno-svojinski odnos predstavlja osnovu monopola komunističkih partija. "Zadatak etatičko-planskog sistema bio je", zaključuje ona, "ne samo industrijalizacija i promena privredne strukture, nego i reprodukovanje etatičkog državnog odnosa, koji je *sine qua non* održavanja jednopartijskog sistema, jer onemogućava bilo kakav vid društvene kompeticije. On je bio nužan uslov za vlast... *Etatizam kao ključni društveni odnos reprodukuje se kroz funkcionalnu povezanost i međuzavisnost političke i ekonomske sfere*".

"Narodna država" je, po definiciji, partijska država. Ako se negiraju zakoni tržišta, nema ni političke kompeticije. Svojinski odnos je određujući činilac sistema. Zato odsustvo njegove promene, kako pokazuje i analiza Marije Obradović, ostavlja privrednu strukturu statičnom, a pojedinca nemotivisanim i apatičnim.

U državnosvojinskom odnosu sadržana je filozofija kolektivizma i egaliteta.

tarizma, odnosno i interes mase. Dugoročno, razložena na individue, ona sama je, u stvari, prava žrtva sistema. Neosporno, ona je i njegov korisnik i njegov snažan oslonac. Tu negde leži odgovor na pitanje: zašto su revolucije XX veka, čija je paradigma Oktobarska revolucija, uspele u agrarnim, egalitarnim i kolektivističkim društvima.

Svoja istraživanja fenomena kojim je obeležena istorija XX veka, teorijski odlično fundirana i istoriografski dobro utemeljena, sa nešto ipak relativiziranim osećanjem za protivurečnost istorijskih pojava – Marija Obradović je izložila u četiri glave i devet poglavlja. Njena zaključna razmatranja nisu uobičajeni rezi-

me – ona imaju karakter samostalnog teorijskog priloga.

Široka lepeza korišćenih istorijskih izvora (neobjavljena arhivska građa; objavljena arhivska građa; kongresni dokumenti; stenogrami skupštinskih zasedanja; politički članci visokih partijskih i državnih rukovodilaca; normativni akti i njihova obrazloženja u časopisu *Arhiv za pravne i društvene nauke* 1945-1952; statistički pregledi; naučni intervjui), kao i literature – nisu samo dokazi utemeljenosti studije. Oni će biti korisni i budućim istraživačima društvenog modela bivše jugoslovenske države.

Dr Latinka PEROVIĆ